

“OILANING IJTIMOIIY INSTITUT SIFATIDAGI AKSIOLOGIK
FUNKSIYALARI”

Karimova Ozida Choriyevna

“Oila va gender” ilmiy tadqiqot institutining mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oilaning ijtimoiy institut sifatidagi aksiologik funksiyalari haqida ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: oila, aksiologiya, qadriyatlar tizimi, ma'naviy meros, ijtimoiy institut, ijtimoiylashuv, axloqiy tarbiya, qadriyatlar uzluksizligi, ma'naviy-psixologik muhit, milliy o'zlik, madaniy an'ana.

Kirish. Oila insoniyat jamiyatining eng qadimiy va eng tabiiy ijtimoiy instituti sanaladi. Uning vazifalari zamon o'tishi bilan kengayib borayotgan bo'lsa-da, oilaning eng muhim missiyasi doimo o'zgarmay kelmoqda — bu jamiyatning ma'naviy, axloqiy va madaniy poydevorini yaratish va mustahkamlashdir. Aksiologik jihatdan qaraganda, oila jamiyatning qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi, saqlovchi va yangi avlodga yetkazuvchi asosiy institutdir.

Qadriyat deganda insonning ruhiy hayotini tartibga soluvchi, uning hayot mazmunini belgilovchi axloqiy, madaniy, ma'naviy va ijtimoiy me'yorlarning yig'indisi tushuniladi. Oila esa ana shu me'yorlarning birlamchi shakllanish o'chog'idir. Aksiologiya faniga ko'ra, jamiyatning har bir qadriyati inson hayotida faqat ong orqali emas, balki muhit orqali o'zlashtiriladi. Bu muhitning eng tabiiy shakli — bu oiladir. Shu bois oilaning aksiologik funksiyalarini o'rganish zamonaviy jamiyat taraqqiyotida nihoyatda muhim masalalardan biridir.

Bugungi globallashuv sharoitida axborot oqimlarining keskin ko'payishi, madaniyatlar aralashuvi, oilaning an'anaviy funksiyalaridagi o'zgarishlar qadriyatlar tizimining izchil saqlanishini murakkablashtirmoqda. Bu jarayonda oila institutining roli yanada ortib, jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlovchi poydevorga aylanmoqda.

1. Oila va aksiologiya: nazariy-metodologik asoslar.

Aksiologiya — qadriyatlar haqidagi fan bo'lib, u insonning ruhiy olamida nima qadrli, nima muhim va nima hayotiy ahamiyatga ega ekanligini o'rganadi. Oila esa qadriyatlarning shakllanishi, uzatilishi va avlodlararo davom ettirilishida bosh muhim o'rinni egallaydi. Oila qadriyatlarning: yaratiladigan (yangi avlodda shakllanadigan), saqlanadigan (avlodlar davomida barqarorlashadigan), uzatiladigan (an'ana shaklida meros bo'lib qoladigan) asosiy maydonidir. Shu sabab oilaning aksiologik funksiyalari jamiyatning ma'naviy qiyofasi, barqarorligi va madaniy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq.

1.1. Qadriyatlar tizimining oiladagi shakllanishi. Oilada shakllanadigan qadriyatlar quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

- axloqiy qadriyatlar (halollik, vijdonlilik, odoblilik, hurmat);
- ijtimoiy qadriyatlar (mas'uliyat, burch, mehnatsevarlik, birdamlik);
- milliy an'anaviy qadriyatlar (urf-odatlar, marosimlar, til, o'zlikni anglash);

- diniy-ma'naviy qadriyatlar (mehr-shafqat, bag'rikenglik, ezgulik).

Bu qadriyatlar bolaning ongiga bevosita amaliy hayot orqali singadi: ota-onaning gap-so'zlari, xatti-harakati, oilaviy muhitning ruhiy holati bolaning kelajakdagi shaxsiyati uchun asos bo'ladi.

2. Oila ijtimoiy institut sifatida ijtimoiylashuv va ma'naviy tarbiya maskani

Oila – shaxsning ijtimoiylashuvi jarayoni boshlanadigan birlamchi maktabdir. Bola jamiyatga moslashish, undagi normalarni qabul qilish, o'z rolini anglashni birinchi bo'lib oilada o'rganadi.

2.1. Ijtimoiy me'yorlarni o'rgatish. Bola oilada quyidagilarni o'zlashtiradi:

- o'zini tutish madaniyati;
- jamiyatda qabul qilingan xulq me'yorlari;
- o'ziga va boshqalarga hurmat;
- muloqot qilish san'ati;
- jamiyatda o'z o'rnini topish ko'nikmalari.

Aksiologik nuqtai nazardan bu jarayon juda muhim, chunki aynan oilada shakllangan ijtimoiy qadriyatlar shaxsning butun hayoti davomida asosiy yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

2.2. Ma'naviy-axloqiy tarbiya

Oilada beriladigan ma'naviy tarbiya shaxsning ruhiy dunyosini shakllantiradi. Ota-onaning o'zaro munosabatlari, oiladagi muhit, tarbiya uslublari — bularning barchasi bolaning aksiologik dunyosiga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

Mustahkam oila muhitining elementlari quyidagilar:

- mehr-muhabbat;
- tinchlik va o'zaro hurmat;
- adolatli munosabat;
- psixologik qo'llab-quvvatlash.

Bu qadriyatlar bola ongida shaxsiy fazilatlar sifatida mustahkamlanadi.

3. Oilaning asosiy aksiologik funksiyalari

3.1. Axloqiy-etik funksiyasi. Oila axloqiy me'yorlarning asosiy manbai hisoblanadi. Halollik, adolat, mehr-shafqat, sabr-toqat kabi universal qadriyatlar birinchi bo'lib oilada shakllanadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi bu funktsiyaning asosiy vositasi sanaladi. Axloqiy qadriyatlarning mustahkam bo'lishi jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlaydi.

3.2. Ma'naviy-merosiy funksiyasi. Oila milliy madaniyat va urf-odatlarini meros sifatida uzatadigan asosiy muhitdir. Xalqona an'analar, bayramlar, odatlar, marosimlar oilada davom ettiriladi. Milliy qadriyatlarning saqlanishi ko'p jihatdan oila institutining barqaror faoliyatiga bog'liq.

3.3. Psixologik qo'llab-quvvatlash funksiyasi. Aksiologiyada qadriyat sifatida insonning ruhiy osoyishtaligi alohida o'rin tutadi. Oila shaxsga: mehr, e'tibor, ishonch, xavfsizlik hissi berib, psixologik himoya vazifasini bajaradi. Bu funktsiyaning kuchli bo'lishi shaxsning ijtimoiy faolligi va ruhiy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3.4. Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash funksiyasi. Oila jamiyatning eng kichik birligi bo'lsa-da, uning barqarorligi butun ijtimoiy tizimning barqarorligiga ta'sir qiladi. Mustahkam oilalarda shakllangan qadriyatlar jamiyatda totuvlik va ijtimoiy muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

3.5. Fuqarolik va mas'uliyat qadriyatlarini shakllantirish.

Oiladagi tarbiya fuqarolik pozitsiyasini, Vatanga sadoqat, qonunlarga hurmat kabi ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiradi. Bu esa jamiyatning milliy xavfsizligi va mafkuraviy immunitetining mustahkamlanishida katta ahamiyatga ega.

4. Zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlar fonida oilaning aksiologik roli. Bugungi axborot asri oilaga bir qator yangi vazifalarni yuklamoqda: internet orqali kirayotgan turli madaniy oqimlar; globallashuv natijasidagi mental o'zgarishlar; an'anaviy tarbiya tizimining zaiflashuvi. Shunday sharoitda oila qadriyatlarning yagona ishonchli himoyachisi sifatida mavjud. Oilaning aksiologik funksiyalari nafaqat an'analarni saqlash, balki yoshlarni zamonaviy sharoitga moslashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni oila "an'ana + zamonaviylik" modeliga asoslangan yangi qadriyatlar tizimini yaratishi zarur.

Xulosa qilib aytganda oila ijtimoiy institut sifatida jamiyatning qadriyatlar tizimini yaratishda, shakllantirishda va davom ettirishda fundamental ahamiyatga ega. Uning aksiologik funksiyalari shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasini belgilaydi, milliy madaniyatni asraydi, jamiyat barqarorligini mustahkamlaydi. Shu bois oila nafaqat tarbiya maskani, balki jamiyatning qadriyatlar ishlab chiqaruvchi markazi hisoblanadi. Qadriyatlari mustahkam oila esa ijtimoiy barqarorlikning kafolati, ma'naviy barkamollikning manbai va jamiyatning strategik rivojlanish poydevoridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirova M. Oila psixologiyasi. Toshkent: Fan, 2016.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
3. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. 2019-yilgi tahrir.
4. Muqimov R. Sotsiologiya asoslari. Toshkent, 2014.
5. Alimov B. Aksiologiya va uning falsafiy asoslari. Toshkent, 2012.
6. Yo'ldoshev Q. O'zbek xalqining ma'naviy merosi. Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
7. To'laganov A. Ijtimoiy institutlar va jamiyat taraqqiyoti. Toshkent, 2020.
8. Hasanboyeva O. Oilada tarbiya jarayonining psixologik asoslari. Toshkent, 2015.
9. UNESCO Family Research Reports.
10. Allport G. Pattern and Growth in Personality. New York, 1961.